

СУПЕРЕЧНОСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ПОДОЛАННЯ

У статті розкрито суть терміну «глобалізація». Наведено думки різних учених щодо трактування значення глобалізації, виявлення причин виникнення та наслідків цього процесу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: глобалізація, економіка країни, глобалізаційні процеси

Наприкінці XX сторіччя термін «глобалізація» став надзвичайно популярним, він наполегливо вводиться в науковий обіг економістами та представниками інших суспільних наук і використовується ними для характеристики сучасних економічних, соціальних, політичних, торгових, фінансових, транспортних, трудових, міграційних, інформаційних, комунікаційних та інших процесів всеохоплюючого характеру. Він часто вживається у дебатах з проблем управління у сфері багатостороннього співробітництва, стоїть у центрі дискусій про перспективи світу й окремих країн, про нього говорить кожна людина світу бізнесу, на нього посилаються політики. З одного боку, глобалізація розглядається як важливе джерело нових можливостей, а з іншого — як причина багатьох бід та конфліктів у середині окремих держав, а також на міжнародному рівні. Причому, якщо раніше ті або інші її наслідки відчували на собі, перш за все, всесильні транснаціональні корпорації і міжнародні організації, то останніми роками минулого століття вона торкнулася повсякденного життя мільйонів простих людей всіх країн і континентів. Майже кожна людина купує товари, вироблені в різних країнах світу і так або інакше відчуває на собі не завжди приємні наслідки боротьби і взаємодії провідних акторів світової сцени, — ООН, МВФ, СОТ, НАТО, Євросоюзу та інших. Все потужніше діють глобальні закономірності та тенденції, характер яких визначається, в основному, інтересами і можливостями невеликої кількості найпотужніших держав і наднаціональних корпорацій. За таких умов більшість країн другого і третього ешелону скоріше підстроюється, прилаштовується до їх вимог, ніж самостійно і активно діє в напрямку переслідування власних інтересів; а перед світовим співтоваришт-

вом з усією очевидністю постає завдання ефективної координації всіх глобальних процесів — глобальної економіки, глобальної екології, політичної структури світового співтовариства, проблем бідності й багатства, війни й миру, прав людини й суверенітету національних держав, — тобто всього того, що сучасні дослідники все частіше називають «новою якістю загальності» [11, 13].

Існує багато підходів до аналізу процесів глобалізації і робиться безліч спроб її визначення. На жаль, часто ті, хто використовують цей термін, вкладають в нього свій власний, особливий зміст. Навіть видатні вчені, інтелектуальні та духовні лідери сучасності характеризують її по-різному. Так, говорячи про глобалізацію, наприклад, З. Бжезинський пов'язує її з настанням періоду глобальної смути, С. Гантингтон — із майбутнім зіткненням цивілізацій, К. Санторо — із загрозою планетарного хаосу, Іоанн Павло II — з рухом суспільства до нового тоталітаризму, І. Валлерстайн — із кінцем лібералізму, а Дж. Сорос — із капіталістичною загрозою демократії з боку необмеженого лібералізму та ринкової стихії [4, 25—43]. Так само величезна кількість літератури, що стосується глобалізації, часом є суперечливою і внутрішньо неузгодженою, що перешкоджає виявленню об'єктивних закономірностей та ідейно-теоретичного фундаменту цього процесу. Пояснення цьому — відсутність чіткості і універсальності у визначенні глобалізації, внаслідок невивченості і непізнаності цього явища, його тенденцій. У результаті дискусій про глобалізацію виявляється, що її важко визначити концептуально і показати емпірично. При інтерпретації процесу глобалізації важливо уникати двох крайнощів: з одного боку, надмірної ейфорії і забігу вперед, а з іншого — зайвої критики глобалізації.

Найчастіше глобалізацію визначають як найвищу стадію інтернаціоналізації. При більш детальному розгляді, під нею варто розуміти сукупність таких процесів та явищ, як транскордонні потоки товарів, послуг, капіталу, технологій, інформації та переміщення людей між країнами, переважання орієнтації на світовий ринок у торгівлі, інвестуванні та інших трансакціях, а також виникнення глобальних проблем на зразок екологічної деградації або надмірного зростання населення, для вирішення яких потрібна світова співпраця. Характерною особливістю тут є міжнародні потоки, які в умовах лібералізації майже або взагалі не контролюються національними законодавствами. В економічній енциклопедії відзначено, що глобалізація є категорією, що відображає процес обміну товарами, послугами, капіталом та робочою силою, що виходить за межі державних кордонів і з 60-х років XX століття набуває форм по-

стійного й неухильного зростання міжнародного переплетіння національних економік [1]. Можна сказати, що глобалізація є продовженням міжнародного розподілу праці й одночасно — процесом поетапного формування цілісного та взаємозалежного всесвітнього господарства, окремі ланки якого органічно поєднані фінансово-економічними, виробничо-технічними, інформаційними та іншими зв'язками, значно глибшими, ніж на попередніх етапах.

Сучасні дослідники явища глобалізації розходяться як у трактуванні значення глобалізації, так і у виявленні причин виникнення та наслідків даного процесу. За визначенням одних, глобалізація — це природний, об'єктивний процес, який розвивається еволюційно, є наступною стадією суспільного розвитку і не залежить від інтересів окремих держав, народів та бажань окремих людей. На їх думку, глобалізація — це позитивне суспільне явище, найбільш яскравий прояв прогресу, що несе невичерпні економічні і соціальні новації. За цим йде неминучий висновок, що долю світового співтовариства вирішить саме глобалізація. На думку інших, глобалізацію варто розглядати як силовий насильницький процес в інтересах «глобалізаторів», що нав'язується найбільш розвинутими країнами з метою затвердження свого панування над світом [7]. Наприклад, існує думка, що концепція глобалізації виникла в результаті зовнішньополітичного й економічного курсу США, як своєрідний спосіб виходу з майбутньої енергетичної кризи. Тобто для перетворення всього світу в єдину структуру, що існує за загальними правилами і регулюється, насамперед щодо видобутку та розподілу енергоресурсів, з єдиного центру. Прихильники цієї концепції відстоюють теорію, згідно з якою традиційні нації-держави в сучасних умовах втратили історичну актуальність і повинні зійти з політичної сцени, поступившись певною частиною суверенітету наднаціональним структурам (насамперед у питаннях валютного регулювання, руху капіталу й робочої сили, контролю над правами людини, «чистотою» політичних виборів). Відмова від запропонованих правил гри може розглядатися світовими лідерами як рецидив «імперських амбіцій» з усіма наслідками. Концепція такої глобалізації зустрічає в сучасному світі досить активну протидію. Світова периферія опирається культурному й політичному вторгненню США різними методами, аж до тероризму. У надрах західної цивілізації посилюється рух антиглобалістів, які віддають перевагу так званій «карнавальній» формі політичних акцій, перетворюючи сам зміст своєї діяльності у свято. Дедалі частіше звучать голоси різноманітних об'єднань і угруповань громадян на захист суспіль-

них інтересів за умови нестримного поступу наднаціонального капіталу, який диктує свої умови соціально-економічного розвитку більшості країн світу, та послаблення відповідної регулюючої функції авторитетних міжнародних організацій.

За останні роки акції протесту проти глобалізації стали регулярними під час проведення засідань ВТО, МВФ і Світового банку. Важливо зазначити, що громадський рух «проти глобалізації» привів до появи досить потужної ідеологічної платформи. Вона відкидає нестримну гонитву транснаціональних компаній за прибутками будь-якою ціною всупереч іншим суспільним цінностям, коли принципи гуманності, духовності, соціальної справедливості, збереження природи, регіональної і національної ідентичності країн світу відходять на другий план. Тому, розуміючи об'єктивний характер процесів глобалізації, їх вирішальний вплив на прогрес людства, важливо поставити запитання: як ставитися до антиглобалізму як громадського руху, засуджувати та ігнорувати його чи спробувати побачити в ньому раціональне зерно? Відокремлюючи прояви екстремізму, очевидно, що антиглобалізм виступає як майже головний врівноважуючий фактор для неприйняттого, спрощеного домінування інтересів транснаціонального капіталу над фундаментальними суспільними цінностями людства, що, зрештою, може призвести до нових глобальних катастроф і катаклізмів. Саме завдяки конструктивній складовій антиглобалізму в сучасному світі формується новий світогляд, відповідно до якого економічний розвиток як такий не повинен домінувати над іншими національними і культурними цінностями світового співтовариства, демократичними засадами і принципами толерантності, необхідністю збереження природи і здоров'я людей. Звичайно, механізм стримування негативних наслідків глобалізації з боку громадського руху полягає в здійсненні ефективного суспільного впливу на рішення міжнародних організацій, урядів країн і транснаціональних компаній з метою забезпечення балансу між інтересами великих бізнесових кіл і гуманітарними та соціально-економічними інтересами світової спільноти. Найкращим виходом із суперечливої ситуації, що складається для людства, є пошук шляхів, спрямованих на використання переваг глобалізації, і мінімізацію її негативних наслідків.

Однією з небезпек глобалізації є вже чітко окреслена на даному етапі проблема: глобалізація підвищує нестійкість економіки. Виникає питання: чому? Як відповідь можна назвати більш швидкий рух капіталів, прискорення технічного прогресу, посилення негативних наслідків помилкових рішень. Однак більш глибока при-

чина полягає, напевно, в залежності між ступенем взаємозв'язку параметрів складної системи і ступенем її нестійкості. Деякі фахівці вважають, що посилення ступеня взаємозалежності може створити умови для підвищення стабільності, але показники світового господарства останнього часу не підтверджують цю точку зору.

Як би не відносились до глобалізації її супротивники та прихильники, потрібно визнати, що вона вже змінила світову систему, породжуючи нові проблеми та відкриваючи можливості. Головне протиріччя глобальної економічної системи пов'язане з формуванням у рамках провідних західних держав замкненої господарської системи. Цей процес можна слідкувати за кількома напрямками.

По-перше, існує тенденція до концентрації в постіндустріальному світі більшої частини інтелектуального і технологічного потенціалу людства. До 1990 р. країни «Великої сімки» контролювали 87 % всіх зареєстрованих у світі патентів. Протягом 90-х років країни-члени ОЕСР витрачали на наукові дослідження і розробки в середньому близько 400 млрд дол. США щорічно, з яких 44 % припадало на США [15]. Більшість країн світу лишаються поза «увагою» глобалізаційних процесів та опиняються на задвірках економічної інтеграції. Вони виключаються з процесу обміну технологіями, товарами, позбавляються доступу на світові ринки, таким чином втрачаючи всі шанси на можливість подальшого перспективного розвитку. Оприлюднені останнім часом показники експорту та імпорту провідних країн світу лише підтверджують ці висновки. Розвинені країни Заходу спрямовували один одному такі частки загального обсягу експорту (по роках); 1953 р. — 38 %, 1963 р. — 49 %, 1973 р. — 54 %, 1990 р. — 76 %. У 2000 р. ця цифра зросла вже до 81 %. Частина імпорту, отримана з країн, що розвиваються, зменшилася в другій половині 90-х років до 1,2 % від їх загального ВВП. У даний час більше 90 % зовнішніх інвестицій йдуть у США з країн сімки плюс Швейцарія і Нідерланди. Ці 9 країн одержують більш ніж 60 % капіталовкладень США, що інвестуються за кордоном [9, с. 20—42].

Ці тенденції виражаються передусім у зростанні технологічної могутності постіндустріального світу. Вони проявляються і в їх всезростаючій інвестиційній привабливості, яка забезпечує притік іноземних капіталовкладень. Це приводить до того, що глобальний ринок, будучи не збалансованим, починає домінувати над соціальною і навіть над політичною сферами суспільства, що є ознакою «іншого боку медалі» глобалізації, свідченням недостатнього розвитку демократичних інститутів цього суспільства. У такому випадку влада і багатство концентруються у невеликої

групи людей та корпорацій, відділяючи решту суспільства від демократично встановлених норм використання громадських прав і ресурсів. Такий стан суспільства є неврівноваженим і раніше чи пізніше закінчується колапсом для політичних і фінансових кіл, що намагаються цей порядок речей утримати. Тут проявляється одна з основних суперечностей глобалізації пов'язана з питанням, хто опиняється у вигазі від неї. Відповідь надзвичайно важко знайти у реальному житті. Різні частини світу стикаються з різними типами проблем. Для деяких з них глобалізація — це надійний і зручний шлях до успіху; для інших вона сама по собі не може надати належного ефекту, оскільки найстрашніші економічні і соціальні кризи, що обрушилися на ці країни, не можуть бути вирішені тільки за допомогою вільного ринку або ринкових реформ. Фактично основну частину переваг отримують багаті країни або індивіди. Деякі опоненти говорять про можливість глобальної конвергенції доходів, аргументуючи це тим, що економіка бідних держав розвивається вищими темпами, ніж багатих. На справі ж швидке зростання характерне лише для невеликої групи країн Південно-східної Азії («азіатських тигрів»), тоді як найменш розвинені в економічних відносинах країни відрізняються набагато нижчими темпами зростання, чим багаті держави. Їхні вигоди від глобалізації мінімальні. Крім того, деякі країни обтяжені своїм географічним положенням. Деякі частини світу дуже віддалені від світової торгівлі — наприклад, високогір'я Анд, гірські регіони Іраку, Ірану і Афганістану, замкнуті в континенті країни Африки, такі, як Руанда, Бурунді, Буркіна-Фасо або регіони Центральної Азії. Для цих країн глобалізація не є великою допомогою. Більшість з них застрягла в бідності і економічній ізоляції. Для них глобалізація — не прокляття, але і не рішення. Велике значення мають стратегії національного розвитку. Країни, які свідомо уникають участі в світовому ринку за допомогою жорсткого протекціонізму, за останні двадцять років сильно відстали. Країни, що вибрали соціалізм, стали банкрутами. Практика показала, що зростання за рахунок експорту є необхідним для економічного розвитку по тій простій причині, що країнам потрібно набувати технології на світовому ринку, і досягнути цього вони можуть тільки при достатніх експортних заробітках. Але вільна торгівля — це ще не все. У сьогоденній економіці знань країни, які досягли найбільшого успіху, заснували свій розвиток не тільки на зростанні експорту, але і на інвестиціях в науку, технологію і вищу освіту. Стратегія комплексного розвитку, таким чином, вимагає комбінації глобалізації з достат-

німи інвестиціями в суспільний сектор. Багато країн явно не отримують вигоди від глобалізації і все далі і далі відстають, залишаючись в умовах екстремальної бідності. Не дивлячись на обіцянки в фінансовій допомозі, відміни боргів і боротьби із захворюваннями — і МВФ і Світовий банк, які знаходяться під контролем багатих країн, зробили дуже мало. Тому необхідна нова стратегія глобалізації, яка гарантувала б прибуток від розширення світового ринку для більшої частини світу. Багаті країни повинні допомогти бідним справитися з тягарем їх географічного положення. Вони також повинні підтримати учених і університети в бідних країнах, які здатні знайти технологічні рішення для найглибших проблем у боротьбі з інфекційними захворюваннями, низькою сільськогосподарською продуктивністю і деградацією навколишнього середовища.

По-друге, наростають протекціоністські тенденції на рівні економічних угруповань, торговельно-економічних блоків країн. До формування таких блоків приводять об'єктивні політико-економічні процеси. Активізація таких процесів, з одного боку, сприяє розвитку міжнародної торгівлі, а з іншого — створює для неї ряд перешкод, властивих будь-якому закритому формуванню. Першим кроком до утворення торговельно-економічних блоків стає створення зон вільної торгівлі. За оцінкою Світового банку, на рубежі 90-х років у межах таких зон здійснювалося близько 42 % світової торгівлі. Серед найвідоміших зон — Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), Європейський Союз (ЄС), Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА), Організація азійсько-тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) та ін [6, с. 139—143]. Це природний процес і хоча міжнародні організації (ООН) розробили певні стратегії розвитку ТІК і Кодекс поведінки ТНК, ефективні механізми контролю ТНК ще не створені. Більшість критиків сподіваються на можливість саморегулювання нових центрів світогосподарських рішень шляхом прийняття кодексів поведінки транснаціональними корпораціями та асоціаціями підприємців [7]. Хоча інші вважають, що головні зусилля повинні бути спрямовані на те, щоб за допомогою податків та інших економічних та адміністративних важелів перекласти на підприємців можливо більшу частину тих витрат [10].

Крім того, глобалізація через встановлення влади глобальних корпорацій веде до незворотної деформації двох основних ринкових інституцій: по-перше, змінюється характер основного джерела розвитку економіки — ринкової конкуренції. Конкуренція перероджується і перетворюється у свою протилежність. Глобальна конкуренція поступово призводить до глобальної монополізації економіки.

Транснаціональні корпорації, захоплюючи владу на світовому ринку, віднімають шанси на змагальність не тільки в окремих дрібних товаровиробників, але часто й у цілих країн. Багато хто з них через неспроможність конкурувати з ТНК, остаточно втрачає можливість виходу на міжнародні ринки і перетворюється в «безнадійні країни». Глобалізація остаточно вбиває інститут вільного ринку. Вихід на нього нових неглобальних країн стає вкрай ускладненим або, взагалі, закритим. Метаморфоза таких регулюючих інститутів, як попит і пропозиція в умовах глобалізації штучно відривається від товару, від потреб людини і держави. Натурально-фізична форма товару все більше заміщується віртуальною формою інтелектуального товару у формі інформації або послуги. Глобальні монополії не намагаються задовольнити попит і потреби покупців, а самі формують «глобальний попит» і «глобальну пропозицію». У новій глобальній економіці простежується чітка тенденція до віртуалізації праці і виробництва [13, с. 193].

Сама по собі глобальна економіка дестабілізується через експансію спекулятивного капіталу, який швидко захопив пануючі позиції. Це сталося тому, що глобальна ефективність, прибутковість набагато перевищує звичайну рентабельність інвестицій і капіталу. Прагнучи до глобальних вигод і спекулятивного самозростання, глобальний капітал породжує спекулятивні фінансові потоки, що руйнують економіку слабких держав і дестабілізують фінансові ринки навіть сильних держав. Саме фінансові спекуляції глобальних корпорацій привели до руйнівної світової фінансової кризи 1997—1999 р. Зараз є вже абсолютно очевидним той факт, що в умовах неконтрольованої глобалізації такі кризи неминуче будуть повторюватися, через відтворення умов їх виникнення [12, с. 14—17].

Унаслідок експансії спекулятивного капіталу та віртуалізації економіки поступово утворився величезний глобальний вакуум високих технологій, тому що нові технологічні системи потребують інтенсивної заміни ще більш новими. Цю ситуацію добре змалював О. Білорус у своїй праці «Глобалізація і національна стратегія України»: «Нова глобальна інформаційна економіка ніби відривається від старої індустріальної і, навіть, постіндустріальної економіки західних країн. Вона все більше стає віртуальною економікою. Цим украй підривається фондоутворення в галузях традиційної економіки. Глобальна інтеграція інформаційно-інтелектуальної економіки посилюється на фоні дезінтегрованості традиційної індустріальної економіки західних країн. Поступово утвориться два дезінтеграційних економічних уклади: старий індустріалізм і новий

технотронно-інформаційний (інтелектуальний) глобалізм» [10, с. 193—197]. Співіснування цих двох укладів, на думку автора, неминуче веде до потрясінь у технологічній гонці. Бо у старих, «традиційних» галузях промисловості не з'являються нові технології. Ці галузі деградують та, як наслідок, стримують розвиток економіки країн в цілому. Починаючи з 2000 р., усі три глобальні центри розвитку — США, Європа, Японія — опинилися в зоні спаду, передкризового характеру. Тож не справдилися очікування тих, хто вважав, що саме глобалізація розширить ринки традиційним галузям економіки розвинених країн, дасть новий імпульс продуктивності праці і прибутковості та забезпечить стабільний розвиток на десятиліття. Навпаки, як показує досвід США й інших провідних країн світу, вона не тільки не прискорила, але навіть загальмувала процес передачі технологій і інновацій у «старі індустріальні галузі» традиційної економіки.

Нові, спекулятивні галузі економіки, маючи низький рівень витрат, відриваються у своєму розвитку від старих традиційних галузей, що мають високий рівень витрат, та через це не можуть конкурувати з новими галузями. Відчуженість старої традиційної індустріальної економіки від нової глобалізованої економіки США досягає свого вищого рівня.

На думку багатьох дослідників, нова глобальна економіка США паразитує на старій економіці, підриваючи не тільки її, але й економіку в цілому, деформуючи економічну динаміку. Співвідносна динаміка розвитку провідних країн-глобалізаторів та країн, що тільки прагнуть виходу на міжнародний ринок, має свої особливості та закономірності. Одна з таких особливостей — надмірне завищення курсу акцій високотехнологічних корпорацій і наступний за цим спад. Нова інформаційна економіка в умовах глобалізації часто поводиться парадоксально і призводить до небачених деформацій фондових ринків і загального спаду, прикладом чого можуть слугувати події на фондових ринках США в останні роки.

По-третє, виникає замикання інвестиційних потоків. Це пов'язано з новою якістю інвестиційної активності в розвинених країнах. Зростання інвестиційних потоків і їх зосередження в межах постіндустріального світу на сьогодні помітні як ніколи раніше. Прикладом може бути розподіл інвестицій США і в США за окремими секторами і джерелами. Якщо у Європу у 1970 р. спрямовувалося близько 1/3 всіх американських інвестицій, то на сьогодні — вже 50 %, тоді як на долю Японії і нових індустріальних країн Азії припадає не більше 8, Мексики — менше 3 % [7]. Характерно, що компанії, які представляють розвинені економіки (США і Європи),

інвестують до 80 % усіх коштів у галузі високотехнологічного виробництва, а також у банківський і страховий бізнес [8].

По-четверте, міграційні потоки з країн «третього світу» спрямовуються в розвинені регіони планети. Якщо в 50-ті роки в США 68 % легальних іммігрантів прибувало з Європи або Канади і належали вони в основному до середнього класу, то у 90-ті роки більше 83 % їх чисельності були азійського або латиноамериканського походження і як правило не мали достатнього рівня освіченості [15].

Виникає ще одна суперечність, пов'язана з потенційною регіональною або глобальною нестабільністю із-за взаємозалежності національних економік на світовому рівні. Локальні економічні коливання або кризи в одній країні можуть мати регіональні або навіть глобальні наслідки. Така можливість носить не тільки теоретичний характер, але і є цілком реальною, що підтверджує фінансову кризу в Азії [9].

Окремо необхідно виділити, що за умов глобалізації значно посилюється не лише економічна, але і політична та соціальна нерівність між країнами. Розрив у доходах між 1/5 частиною народонаселення, що проживає в найбільш заможних країнах і 1/5, що проживає в найбідніших країнах у 1997 р. виражався співвідношенням 74/1, порівняно з 60/1 в 1990 р. і 30/1 — в 1960 р. для порівняння — в 1900 р. цей розрив становив 3/1, у 1913 р. — 11/1 [15]. У країнах, що відстали у своєму соціально-економічному розвитку, щорічні втрати від невивідних умов торгівлі, а також різниці в доступі до праці і фінансів становлять 500 млрд дол. США, що в 10 разів перевищує обсяг державної іноземної допомоги [16]. Явища соціальної нерівності найяскравіше проявляються у багатьох країнах з 80-х років XX століття. Один із найбільших у світі випадків нерівності прибутків людей зареєстрований у Східній Європі і країнах СНД після розвалу соціалістичного табору. Як наслідок надмірної соціальної нерівності у світі виникають нові загрози для безпеки людей, зокрема:

— фінансова і економічна нестабільність, що періодично супроводжується такими катаклізмами, як, наприклад, фінансова криза в Південно-Східній Азії та Євразії 1997—1998 років [2]. Шляхом усунення цієї загрози є глобальна економічна безпека, яка потребує нових механізмів і нову стратегію інтеграції, які ще не існують. При цьому невідворотним результатом майбутнього глобального розвитку буде ще більша відкритість національних економік та їх інтернаціоналізація. Міжнародні глобальні економічні стратегії повинні мати свою природну основу. Для кожної країни національна економічна стратегія водночас повинна бути

як регіональною, так і глобальною. Гармонійно поєднуючи такі властивості, вона забезпечуватиме економічний прогрес національної економіки та реально сприятиме глобальній економічній інтеграції та глобальній економічній безпеці [5]:

- загроза масової втрати роботи в результаті злиття різних компаній у процесі глобалізації;

- загроза політичній, громадській і особистій безпеці в зв'язку з глобальною криміналізацією бізнесу, політики, правоохоронних органів, наростанням нелегальної торгівлі, у першу чергу наркотиками;

- загроза навколишньому середовищу, що пов'язана з нестримним розвитком потужної техніки, інтенсифікацією промислової, транспортної і військової діяльності людей. Без вирішення проблем екологізації виробництва, екологічної безпеки будь-яке подальше нарощування масштабів виробництва перетворюється в одну з найбільш стратегічних загроз. Сьогодні у світі домінує точка зору про несумісність швидкого економічного розвитку і росту з успішним покращенням навколишнього середовища. Вихід, на думку професора О.Г.Білоруса, може бути знайдений лише на шляху інтеграції економічних та екологічних концепцій і стратегій розвитку. Він вважає, що необхідно знайти механізми економізації екології та захисту навколишнього середовища і в екологічних стратегіях перейти від стримування розвитку виробництва, заборони, штрафів за нанесений збиток відносно екологізації технології виробництва, до попередження збитку. І на глобальному рівні і на рівні національних стратегій уникнути або обійти екологізацію виробництва та екологізацію економічного розвитку вже неможливо [14].

Яким може бути результат глобалізації, якщо враховувати всі її плюси і мінуси? Відповідь на це питання у вирішальному ступені залежить від характеру світової системи. Якщо світ охоплений конфліктами, то глобалізація матиме, мабуть, абсолютно негативні наслідки. І навпаки, якщо світ прагне до співпраці, глобалізація принесе лише позитивний результат. Завдання полягає, таким чином, в тому, щоб створити таку світову систему, яка дозволила б витягнути з глобалізації максимальний позитивний ефект, понизивши до мінімуму її витрати. Необхідно здійснення динамічного і ефективного управління всіма сферами суспільної діяльності. Тобто це управління має встановлювати систему правил і методів, які, з одного боку, стимулюють розвиток громадських інститутів і особистості, а з іншого, вводять необхідні суспільне визнані обмеження. У цьому відношенні глобалізація штовхає

до перегляду принципів управління як на національному, так і наднаціональному рівнях. Заради збереження переваги конкурентоспроможних ринків при наявності чітких правил і спрямованості цих перетворень на задоволення потреб людини, управління має ставати більш ефективним. Ідеологічні засади мають меншою мірою домінувати над принципами толерантності і прагматизму на великих економічних просторах. Тобто має визнаватися той факт, що вигоди для одного з учасників глобального ринку (країни чи транснаціональної компанії) можуть не обов'язково влаштовувати інших учасників і чимось треба поступатися заради спільного стратегічного розвитку. Для здійснення такої політики особливого значення набувають регулюючі функції авторитетних міжнародних організацій, таких як МВФ, Світовий банк, ЄС, ООН та її найважливіших складових — ЮНЕСКО, ЮНІДО, Всесвітньої організації із захисту інтелектуальної власності (ВОІВ) та інших. При цьому непокоїть те, що останнім часом почали підсилюватися тенденції безроздільного домінування політики міжнародних організацій по відношенню до діяльності організацій, які піклуються про забезпечення суспільних благ, зокрема, збереження миру, охорони навколишнього середовища, захисту прав людини, боротьби з бідністю, розвитку охорони здоров'я, культури, освіти. Роль останніх у врегулюванні світового порядку, на жаль, починає слабнути, а фінансування, що вони отримують, — зменшуватися.

Отже, прихильники глобалізації стверджують, що глобалізація неминуча, і рекламують її блага; супротивники яскраво змальовують в подробицях її небажані наслідки і вимагають її припинення. На мою думку у глобалізації величезний потенціал поліпшення життя людей, у тому числі і в країнах, що розвиваються, і в деяких аспектах це вже відбувається — наприклад, глобалізація знань привела до вдосконалення охорони здоров'я і продовження тривалості життя. Але в той же час управління глобалізацією, яке здійснюється зараз, дуже часто приводить до погіршення положення бідних верств населення. Так, лібералізація ринку капіталу, яку проводив МВФ, збільшила нестабільність світових фінансових ринків, а більша частка тягот від цієї нестабільності прийшлася на бідні країни.

Подивимося, яким чином глобальна співпраця і нові міжнародні інститути можуть вирішити деякі суперечності глобалізації. Що стосується розподілу переваг від глобалізації всередині країн і між ними, то ці питання повинен вирішувати міжнародний інститут на базі глобальної співпраці. Він міг би, наприклад, обкладати країни, що одержують найбільші вигоди від глобалізації,

особливим податком, використовуючи ці надходження для надання фінансової і технічної допомоги тим, хто страждає від глобалізації. Тобто для врегулювання цих проблем доцільним було б створення системи глобального управління, яка б протидіяла глобальній економічній нерівності. Відомий британський соціолог, директор Лондонської школи економіки і політичних наук Ентоні Гідденс вважає, що ефективна система глобального управління могла б бути створена за приблизно тією ж самою схемою, яку закладено в основу політичних інститутів Європейського союзу: представницький орган (парламент), адміністративний (комісія) та міжурядовий орган (рада міністрів), а також уповноважений міжнародний суд. «Такого роду система інститутів на глобальному рівні, — пише він, — безумовно, відрізнялась би за своєю роллю і функціями від інститутів ЄС, які існують зараз. У той же час не буде важким виявити, як вони могли б бути реформовані у даному напрямку. Наприклад, СОТ, МВФ та Всесвітній банк могли б були об'єднані в єдиний орган, тоді як ООН розподілена на парламент і раду. Організація економічної співпраці і розвитку могла б бути розширена до світового рівня, поглинувши Європейський союз та посиливши свої прерогативи до прерогатив теперішнього ЄС». Гідденс стверджує, що запропонована система не тільки б забезпечила керованість на глобальному рівні, але й експансію космополітичної демократії як умову для ефективного регулювання світової економіки, наступу на глобальну економічну нерівність та контролю за екологічними ризиками [7].

Для вирішення питання про взаємозалежність країн, необхідно підсилити міжнародну співпрацю, створити нові інститути або розширити повноваження тих, що діють, наприклад, МВФ. Щоб заручитися гарантіями проти ризиків, потрібно значно збільшити ресурси МВФ, які ростуть набагато повільніше, ніж міжнародні фінансові операції. Міжнародна співпраця могла б привести до використання так званого податку Тобіна — невеликого податку на валютні операції, який повинен зіграти важливу роль в обмеженні дестабілізуючих валютних спекуляцій і одночасно стати джерелом фінансування міжнародних організацій [16].

Обмеження національного суверенітету і незалежності політичних лідерів, може бути вирішено, наприклад, шляхом чіткого розмежування повноважень сторін, тобто національних урядів і їх лідерів, з одного боку, і міжнародних організацій та корпорацій — з іншого. Вже сама участь політичних лідерів у створенні необхідних інститутів, що займаються проблемами, пов'язаними з глобалізацією, допоможе їм повернути відчуття, що вони

управляють своїм майбутнім і контролюють свої позиції в глобалізованому всесвіті.

Виходячи з аналізу причин та суперечностей глобалізаційних процесів, можна прийти до висновку, що існує безліч супротивників глобалізації, однак таких само активних прихильників у цього явища просто немає. Ця обставина найяскравіше характеризує, на мій погляд, найсерйознішу проблему, викликану глобалізацією, а саме — неможливість дискусії. Глобалізація викликана швидким залученням до прогресу (без оцінок, хороший він або поганий) дуже великої кількості людей, розповсюдженням «цивілізації» на території, раніше для неї недоступні. Глобалізація, на відміну від передуючих їй глобальних процесів (наприклад, індустріалізації), проходить усвідомлено, вірніше, суспільство усвідомлює, що має справу з якимось процесом. З цього усвідомлення витікає ілюзія того, що їм можна якось управляти. З цією ілюзією пов'язані, на мій погляд, найбільш негативні наслідки глобалізації — спроби бідних країн примусити багатих «ділитися» і нездатність багатих країн зробити що-небудь, що могло б задовольнити бідних. Докори урядів бідних країн адресовані урядам багатих, але останні зовсім не контролюють процес. Про проблему глобалізації намагаються говорити на старому «доглобалізаційному» рівні, тоді як вона вимагає інших підходів. Сучасна економічна глобалізація потребує все більш складного та делікатного регулювання, узгодження мікро- та макропропорцій, поточних взаємозв'язків з масштабними структурними зрушеннями, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення суспільної згуртованості і вирішення найгостріших соціальних проблем. У зв'язку з цим, в процесі глобалізації повинен відбуватися такий розвиток, при якому будуть вирішуватися проблеми, пов'язані не з корисними інтересами капіталу підприємництва, а з інтересами населення планети.

Література

1. Савчук В. С., Кривенко К. Т., Фукс А. Е., Малий І. Й. Економічна енциклопедія. — К.: Академія, 2000. — 864 с. Економічна енциклопедія: у 3-х томах. Т. 1. (Відр. ред. С. В. Мочерний).
2. Володин А. Г., Широков Г. К. Глобализация: истоки, тенденции, перспективы // Полис. — 1999. — № 5. — С. 83.
3. Володин А. Г., Широков Г. К. Глобализация: истоки, тенденции, перспективы // Полис. — 1999. — № 5. — С. 83.
4. Глобализация: трактовки и действительность / Н. Абдулгалидова, С. Губанов // Экономист. — 2001. — № 9. — С. 25—43.

5. Гулевич О. Ю. Трансформація ринку праці в контексті глобалізаційних процесів // Вісник Тернопільської академії народного господарства. — 2002. — № 8—1 [164—168].

6. Загородній А. Г., Партин Г. О. Глобалізація ринку позикових капіталів і банківської діяльності // ВІСНИК Тернопільської академії народного господарства. — 2002. — № 8—1 [139—143].

7. Иноземцев В. Л. Глобализация: наивная мечта XX века // Финансист. — 2000. — № 5 (206).

8. Кармадонов О. А. Глобализация и символическая власть // Вопросы философии. — 2005. — № 5.

9. Колин К. К. Человеческий потенциал и социальные технологии в информационном обществе. Ученые записки. — М.: Институт информатизации РАО. — 2003. — Вып. 10. — С. 20—42.

10. Кримская Л. О. Глобализация: преимущества и недостатки // Вісник Тернопільської академії народного господарства. — 2002. — № 8—1 [193—197].

11. Кувалдин В. Глобализация — светлое будущее человечества? // НГ-сценарии № 9, 11.10.2000. С. 13.

12. Кузнецов В. Что такое Глобализация // Мировая экономика и международные отношения. — 1998. — № 3. — С. 14—17.

13. Кульпінський С. В. Фінансова інтеграція країн Європейського Союзу як фактор економічного розвитку Європи: Дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. — К., 1999. — 201с.; С. 193.

14. Саакадзе Л. В. Роль міжнародних фінансових організацій в структурній трансформації економіки країн з середнім рівнем розвитку: Автореф... канд. екон. наук. / ПАН України; Інститут світової економіки і міжнародних відносин. — К., 1996. — 19 с.

15. Тарасюк Б. І. Реформована ООН у XXI сторіччі: погляд України. — <http://www.niss.gov.ua/iso/book/panorama/tarasiuk.htm>

16. Smith D. A., Solinger D. J. and Topik S. C. States and Sovereignty in Global Economy. — London: Routledge, 1999. — 151 p.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2006

УДК 332.12.001.8

М. І. Диба, д-р екон. наук, проф.
КНЕУ імені Вадима Гетьмана,
Д. О. Поченков

РЕГІОН ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ЗМІСТ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

Досліджено особливості економічного розвитку регіону-суб'єкта економіки країни відповідно до напрацьованих методологічних принципів. Обґрунтовано пріоритети економічного розвитку регіону-суб'єкта країни, механізми ринкових перетворень в економіці